

До 100-річчя української еміграції в Канаді

В. Б. Євтух (Київ)
О. О. Ковальчук (Київ)

Українські канадці: проблеми соціально-демографічної інтеграції

Автори цієї публікації, використовуючи цікаві статистичні й інші матеріали, аналізують проблеми соціально-демографічної інтеграції канадців українського походження.

Серед великої кількості термінів, які вживаються щодо вихідців з України та їхніх нащадків у Канаді, ми спинимося на винесеному в назву цієї публікації. Він, на нашу думку, науково найбільш визначений і у повному обсязі відтворює сутність феномена. Його достовірність, що підкреслюється в зарубіжній етнологічній науці¹, полягає у відтворенні двох аспектів явища — етнологічного й політичного. Тобто — це канадці (громадяни, мешканці Канади), етнічне походження котрих зв'язане з Україною. Воно може мати безпосередній зв'язок з Україною (тут народилися) й бути опосередкованим (вони народжені в Канаді є і представниками другого й наступних поколінь). Важливо й те, що цей термін дає нам змогу об'єднати тих, хто етнічно усвідомлює себе українцем, і тих, хто таким себе не вважає.

Що ж до інших назв (канадці українського походження, українська імміграція, українська етнічна група, українська діаспора тощо), то ми вважаємо, що вони можуть вживатися в тому чи іншому контексті.

Дослідники української еміграції встановили, що першим іммігрантом на американському континенті був Агапій Гончаренко, котрий прибув до Сполучених Штатів у 1865 р. Через дванадцять років у США з'явилася перша група закарпатських селян. Згідно із відомими нині архівними джерелами, перші загони поселенців оселилися в Канаді в 1891 р. Хоча можна припустити, що вихідці з України могли приїхати і раніше: шукаючи вільні землі, придатні для занять сільським господарством, вони могли мігрувати туди із сусідніх США.

У даній статті спробуємо проаналізувати рівень соціально-демографічної інтеграції українських канадців, якого вони досягли за століття перебування на канадській землі. У етнологічній науці розроблена система критеріїв оцінки соціально-демографічної ситуації тієї чи іншої етнічної групи у поліетнічному суспільстві². Серед них найважливішими є група демографічних (міграція, вік, народжуваність), освітніх (рівень загальної й спеціальної освіти), економічних показників (зайнятість, прибутки), за якими можна визначити місце українських канадців у соціально-економічному житті Канади.

Для аналізу особливостей інтеграції в соціально-демографічну структуру канадського суспільства необхідно з'ясувати, так би мовити, їхні стартові можливості. Тому спочатку ми звернімося до причин й мотивів еміграції українців за океан, витоків формування української етнічної групи у Канаді.

Масову еміграцію з українських земель до Північної Америки в радянській і зарубіжній історіографії прийнято ділити на три фази чи

¹ Conzen K., Gerber D., Morawska E., Pozzetta G., Vecoli R. The invention of ethnicity: a perspective from the USA // *Altitalia*.— 1990.— April.— P. 37.

² Vries J. Statistical indicators of ethno-cultural community integration in Canadian Society.— Ottawa: Center for Research on Ethnic Minorities, 1986.— P. 8—16.

хвилі: 1) останнє десятиліття XIX ст. — до початку першої світової війни; 2) початок 20-х років XX ст. — до завершення другої світової війни; 3) післявоєнна еміграція.

Кожна з них має свої особливості, зумовлені соціально-економічною ситуацією країни еміграції і країни імміграції, соціальним статусом тих, хто емігрував. За своїми масштабами перша була найбільш масовою: скажімо, за період з 1896 по 1914 рр. до Канади переселилися 170 тис. українців³. Переважну більшість з них становили бідні селяни з Галичини, Буковини й Закарпаття. «Сила економічної руїни та економічних потреб», за висловом І. Франка, підштовхувала в еміграцію наприкінці XIX — на початку XX ст. тисячі безземельних, безробітних, голодних й безправних західноукраїнських селян. Тоді з кожних 100 емігрантів 95 були вихідцями звідти. Спочатку це була сезонна еміграція до Німеччини, Франції, інших європейських країн, а потім постійна — до Сполучених Штатів Америки і Канади.

Через соціальний склад імміграція першої хвилі дістала назву трудової. Однак традиційно механічний поділ іммігрантів та їхніх нащадків у Канаді на трудову й нетрудову, на наш погляд, не досить вдалий. Слушну думку з цього приводу висловив відомий вчений із США, українець за походженням, В. Маркус на міжнародній конференції у Львові «Українці у зарубіжному світі» (6—7 вересня 1990 р.). Він підкреслив, що нинішня українська громада як у Сполучених Штатах, так і Канаді — це на 99 відсотків трудові верстви американського чи канадського суспільств.

Аналізуючи причини масової еміграції за океан наприкінці XIX ст., вітчизняні й зарубіжні дослідники підкреслюють, що серед основних були загальна економічна відсталість західноукраїнських земель, політичне й національне безправ'я, жорстока експлуатація. Переважна більшість селян Галичини (майже 80%) була малоземельною; на Буковині 16% селян узагалі не мали земельних наділів; 42% — володіли до 2 і 25% — до 3 га. Загалом їм належало всього до чверті всієї орної землі. Із джерел відомо, що 9—10 тис. дрібних селянських господарств Буковини щорічно змушені були розпродавати своє майно, щоб сплатити борги. Наприклад, серед емігрантів Галичини, які покинули свою Батьківщину у 1909 р., було понад 50% селян, 13% поденників, 20% осіб (жінки, діти) без занять і всього лише трохи більш як 1% — кваліфіковані робітники⁴. Сучасні канадські дослідники української імміграції зазначають, що більшість переселенців з українських земель, які прибули до Канади до 1905 р., була селянами. Багато хто з них був неписьменним і за канадськими стандартами — бідним⁵. Учені, зокрема, інформують про те, що офіційні власті Канади спочатку практично не звертали на них увагу й не покладали якихось особливих надій (у контексті освоєння Канади). Таке їх сприйняття було наслідком неадекватного стереотипу українця, який сформувався в офіційних колах та серед англосаксів, — забитого, ні на що, окрім чорної праці, не здатного селянина. З часом цей стереотип, звичайно, зазнав значних змін.

Власне, імміграція кінця XIX — початку XX ст. стала основою формування української етнічної групи Канади. Цьому процесові сприяло створення однорідних поселень в канадських провінціях Альберта, Саскачеван, Манітоба. В них до 1921 р. було зосереджено 90,1% від загальної кількості українців⁶. Ще в неповністю освоєних провінціях

³ Prokop P., Harasym M., Sago M. Change and Challenge in the Ukrainian ethnic group.— Canada, 1967.— P. 23.

⁴ Шлепаков А. М. Українська трудова еміграція в США і Канаді (кінець XIX — початок XX ст.).— К., 1960.— С. 14, 23, 18.

⁵ Lehr J. C. Government perceptions of Ukrainian immigrants to Western Canada, 1896—1902 // Canadian Ethnic Studies. 1987.— Vol. XIX.— N 2.— P. 4.

⁶ Тесля І., Юзик П. Українці в Канаді — їх розвиток і досягнення.— Мюнхен, 1968.— С. 18.

Канади західноукраїнський трудівник мав можливість займатися звичною й улюбленою для нього сільськогосподарською працею. Разом з тим українці селилися і в містах, і на їх околицях, влаштовувалися на роботу на шахти, лісопереробні заводи, транспорт тощо, зокрема в провінціях Онтаріо й Квебек. Тобто, розселення іммігрантів визначалося можливостями їхнього працевлаштування та професійною підготовкою.

В рамках створених етнічних поселень переселенці зберегли свою національну своєрідність, культурні й побутові особливості, тобто те, що зв'язувало їх з рідною землею. Таке прагнення виявилось передусім у назві місць масового проживання українців. Нині в Канаді існує близько 180 поселень, поштових відділень, залізничних станцій, які мають українські назви. Їх можна розділити на географічні — Україна (в Канаді є три такі поселення), Київ, Галич, Полтава, Тернопіль, Коломия, Карпати, Дніпро, Дністер, Збруч, Прут і т. п.; історичні (більшість з них узяті з часів Запорізької Січі й Гайдамаччини) — Січ, Козак, Хмельницький, Сірко, Гонта тощо; ряд шкіл, де вивчається українська мова, названо іменами видатних діячів української літератури й культури — Тараса Шевченка, Миколи Лисенка, Івана Франка (у Манітобі, Саскачевані та Альберті). На карті Канади є такі поселення, як Воля, Свобода, Правда, Згода, Слава, Мирнам (тобто «мирнам».— Авт.), Зоря та ін.⁷

Варто зазначити, що спочатку українські іммігранти селилися де-що відособлено й жили трохи замкнено. Певна замкнутість зберігалася довгий час. І не лише тому, що, як писалося в нашій науковій літературі, вони не знали мову й прагнули організаційно та в етнокультурному плані побудувати життя, яке нагадувало б їм Батьківщину. Ця особливість, за словами канадського дослідника Дж. Лера, відбивала їхню чітко визначену соціально-економічну позицію в канадському суспільстві⁸, тобто вони перебували на найнижчих щабелях його соціальної ієрархії.

В перші десятиліття перебування вихідців з України в Канаді виникали різного роду етнічні організації, які ставали центрами консолідації іммігрантів. Першою й найбільш простою формою організованого життя українців на американському континенті була церква. Даючи оцінку її ролі в громадсько-політичному житті цієї, за М. Настасівським, «...найпростішої, найзрозумілішої і перш необхідної форми організації»⁹, варто врахувати, що основна маса іммігрантів кінця XIX — початку XX ст. була неписьменною, знаходилася під впливом релігії. Тому церква стала для них символом і осередком їхньої національної єдності, згуртованості в новому оточенні як єдиний виразник тих культурних надбань, які їх зв'язували з Батьківщиною. «Своя національна парафія, богослужіння рідною мовою, священник-одновірець і, як правило, земляк,— підкреслює радянська дослідниця А. Кислова,— все це повинно було підтримати ілюзію зв'язку з покинутою батьківщиною», а разом з тим «зміцнити надію — коли-небудь знайти щастя й благополуччя в країні «рівних можливостей»¹⁰. Власне, церква й нині залишається вагомим символом і джерелом збереження української етнічності в Канаді. І це, незважаючи на те, що вже з кінця XIX — початку XX ст. там з'являється й багато інших соціальних інституцій (товариства взаємодопомоги, жіночі й молодіжні організації, професійні товариства і т. ін.).

Якщо церква виконувала роль ідеологічного фактора у формуванні української етнічної групи, то товариства взаємодопомоги (особливо на

⁷ Кравчук П. Українці в Канаді.— К., 1981.— С. 141—142.

⁸ Lehr J. C. Op. cit.— P. 10.

⁹ Настасівський М. Українська еміграція в Сполучених Державах.— Нью-Йорк, 1934.— С. 15.

¹⁰ Кислова А. А. Религия в формировании американской нации.— Национальные процессы в США.— М., 1973.— С. 394.

перших стадіях адаптації іммігрантів у новому середовищі) виступали «фундаторами» матеріальних основ останньої. Їх головне завдання полягало в тому, щоб подати новоприбулим матеріальну допомогу, зорієнтуватися в незвичному оточенні, сприяти здобуттю загальної чи професійної освіти.

Таблиця 1

Роки	1921	1931	1941	1951	1961	1971	1981
Кількість канадців українського походження (в тис.)	107	225	306	395	473,3	580,3	529,6
% до всього населення країни	1,2	2,2	2,7	2,8	2,6	2,7	2,2

За кількістю переселенців дві наступні хвилі масової еміграції значно поступаються першій. До Канади переселилися близько 100 тис. чол.: понад 60 тис. — під час другої хвилі (1925—1930 рр.)¹¹, до середини 1950-х років до країни прибули 35—40 тис. українців, а під час третьої — головним чином з таборів для «переміщених осіб»¹² — близько 9% українського населення Канади. Основна їх частина оселилася в міських індустріальних центрах провінцій Онтаріо та Квебек¹³. Власне, ця маса людей, яку в канадській літературі з повним правом називають «недобровільною імміграцією»¹⁴, в основному завершила формування української етнічної групи. Імміграція в наступні роки (1961—1981 рр.) — а це трохи більше 9 тис. чол.¹⁵ — не мала вирішального впливу на її кількісне збільшення. До речі, за досить тривалий період української імміграції до Канади (1896—1988 рр.) до цієї країни приїхали 270 тис. вихідців з України¹⁶.

Згідно з даними останнього перепису населення Канади (1981 р.), в ній проживає 529,5 тис. канадців українського походження, що становить 2,2% від загальної кількості мешканців. Щоправда, є й інша цифра — понад 754 тис. чол. Якщо перша включає в себе тих, у кого етнічне походження зв'язане лише з Україною, тобто вихідців з України та їхніх нащадків, то друга — і тих, хто народився від змішаних шлюбів. Існують й інші підрахунки. В нашій інтерпретації цифрового матеріалу використовуються дані, що стосуються канадців, за етнічним походженням пов'язаних лише з Україною. Такий вибір пояснюється тим, що вони більш точно відтворюють тенденції, характерні для української етнічної групи.

Протягом шести десятиліть (1921—1981 рр.) динаміка кількості канадців українського походження має такий вигляд (див. таблицю 1).

¹¹ Petryshyn W. R. The Ukrainian Canadians in social transition // *Ukrainian Canadians, Multiculturalism and Separatism. An Assessment.*— Edmonton: The University of Alberta Press, 1978.— P. 76.

¹² Luciuk L. Y. Unintended consequences in refugee resettlements: Post-war Ukrainian refugee immigration to Canada // *International Migration Review.*— 1986.— Vol. XX.— N 2.— P. 477.

¹³ Luciuk L. Trouble all around. Ukrainian Canadians and their encounter with the Ukrainian refugees of Europe, 1943—1951 // *Canadian Ethnic Studies.*— 1989.— Vol. XXI.— N 3.— P. 51.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census* (ed. William Darcovich).— Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies, University of Alberta, 1988.— P. 85.

¹⁶ Luciuk L., Kordan B. *Creating a landscape. A geography of Ukrainians in Canada.*— Toronto: University of Toronto Press, 1988.— Map 2.

Ці цифри свідчать про те, що найбільший приріст населення в українській групі припадає на 1921—1931 рр. — 110%. Потім ці темпи помітно знижуються і в середньому становлять 19,7 відсотків. Проте в 1921—1951 рр. її чисельність збільшувалася швидше, ніж жителів країни в цілому: відповідно 75% і 37,3%. Починаючи з 1950-х років, спостерігається інша картина (16,5% і 23,2%). Зменшення масштабу приросту багато в чому пояснюється тим, що із середини 50-х років, коли масовий виїзд українців практично припиняється, число представників української групи зросло в основному за рахунок природного приросту. Відзначимо, що рівень народжуваності в ній невисокий. В усякому разі до початку 1970-х років діти у віці до 4 років становили всього 7% населення — практично це найнижчий показник серед етнопонаціональних груп Канади¹⁷.

Певне збільшення її кількісного складу в 60-ті роки відбувалося ще й внаслідок того, що під час перепису 1971 р. ураховувалися не лише місце народження, а й материнська (рідна) мова, етнічне походження опитуваного чи його батьків до прибуття в Канаду. До речі, до перепису 1931 р. кількість канадців українського походження, які побачили світ у цій країні, вперше перевищило число тих, що народилися за її межами. Серед останніх переважну більшість становили безпосередні вихідці з України. У 1931 р. їх було 57%, у 1941 — 65,2%, 1951 — 69,6%, 1961 — 76,7%, 1971 — 81,7%, а в 1981 р. — 87,5%¹⁸. Ця тенденція, без сумніву, зберігатиметься й у майбутньому, оскільки нинішня еміграція з України є незначною. Щоправда, застосування закону про виїзд з СРСР та в'їзд в СРСР на практиці може дещо змінити співвідношення осіб українського походження, які народилися в Канаді та за її кордонами. Не виключена можливість інтенсифікації процесу возз'єднання сімей, міграції висококваліфікованої робочої сили з України. Всі ці обставини, як і зростання престижу України на міжнародній арені, а разом з тим і української етнічності в Канаді, можуть привести до збільшення загальної кількості української етнічної групи. Можна передбачити, що деяка частина нових іммігрантів включиться (в усякому разі на початковій стадії інтеграції в нове для них суспільство) в її діяльність. Але в будь-якому випадку передбачуваний «прилив» не зможе радикальним чином змінити демографічну ситуацію — в ній частка вихідців з України, безумовно, буде зменшуватися.

Серед індексів, які визначають рівень демографічної інтеграції (а, зрештою, й соціальної), велике значення має вікова структура української етнічної групи. Скажімо, співвідношення — на користь представників тих поколінь, які народилися в Канаді, — дає підстави помірковувати над передумовами, що її стимулюють. До таких висновків спонукають й існування незначного за кількістю прошарку людей молодого віку та невисока народжуваність. Вікова структура групи (згідно з даними 1981 р.) була такою: до 14 років — 13,5%, до 24 — 16,5%, до 44 — 29,8%, до 59 — 21,1%, понад 60 — 20%¹⁹. Це дозволяє нам установити певну закономірність: за останні два десятиліття збільшилася частина самодіяльного населення й зменшилася (в результаті зниження рівня народжуваності) група до 14 років. Тому вірогідно, що збережеться тенденція до зниження її частки в складі населення Канади, яка сьогодні становить, як ми зазначали вище, 2,2%. Хоча на тлі етнічного ренесансу в українській групі й певної інтенсифікації еміграційних процесів на Україні, можливе й деяке абсолютне її зростання. Однак воно, на наш погляд, не зможе компенсувати відмінність між темпами приросту всього населення Канади та української етнічної групи.

¹⁷ Two nations, many cultures. Ethnic groups in Canada. Scarborough: Prentice Hall, 1979. — P. 389.

¹⁸ Petryshyn W. R. Op. cit. — P. 78; Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census. — P. 85.

¹⁹ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census. — P. 15.

Що ж до спрямованості й інтенсивності цих процесів у середовищі канадців українського походження, то вони, здійснюючись у рамках загальних для Канади закономірностей, разом з тим зберігають деякі властиві лише їм особливості. Вище підкреслювалося, що через свій соціальний склад селяни — вихідці з України (першої і другої хвилі імміграції), як правило, селилися у сільській місцевості. Зокрема, в центральних та західних провінціях, переважно сільськогосподарських, до початку другої світової війни проживало 80% іммігрантів з України. В період між першою і другою світовими війнами ті ж тенденції розселення українських іммігрантів в основному не змінювалися: із 67578 іммігрантів понад 60% розмістилося в Манітобі, 14% — в Альберті, близько 12% — у Саскачевані, 9,5% — в Онтаріо²⁰. В часи другої світової війни та після неї значна частина українських робітників і фермерів із Західної Канади мігрувала в її східні провінції і головним чином осіла у великих індустріальних центрах. Ті, що прибували після другої світової війни, залишилися в Онтаріо (47%) та в Квебеку (21%). На частку трьох степових провінцій (Манітоба, Саскачеван, Альберта) припадало близько третини іммігрантів цього періоду²¹.

Міграція осіб українського походження на схід була пов'язана з швидким розвитком промислового виробництва, головні центри якого знаходилися саме там. Якщо в 1941 р. у двох східних провінціях — Онтаріо і Манітоба — проживали 56 тис. чол., то в 1961 р. їх уже налічувалося 150 тис., а ще через десять років — 180 тис.²² У 1950-ті роки спостерігається помітна міграція українського населення на північ та в західну провінцію Британська Колумбія. Нині особи українського походження є в усіх провінціях Канади: Атлантичні провінції — близько 3 тис.; Квебек — 14,6 тис., Онтаріо — 140 тис., Манітоба — десь 100 тис., Саскачеван — близько 77 тис., Альберта — 137 тис., Британська Колумбія — 60 тис., Північні території — понад 1000 чол.²³

Таким чином, згідно з переписом 1981 р., в Альберті було 26% усіх канадців українського походження, Онтаріо — 25%, Манітобі — 19%, Саскачевані — 14,5, Британській Колумбії — 12% (Квебек — близько 3%, Атлантичні провінції — 0,5%)²⁴. Висновок тут однозначний: відбулася досить відчутна територіальна деконцентрація осіб українського походження. Разом з тим вона стимулює асиміляційні процеси в їхньому середовищі.

Для українського населення Канади, особливо у повоєнний час, були характерні досить високі темпи урбанізації: якщо в 1941 р. лише 33,9% проживали в містах (а коли згадаємо 1931 р., то ця цифра буде надзвичайно малою — усього 29%), то в 1961 р. цей показник дорівнював 65,2%, а у 1981 — понад 76%²⁵. Нині найбільшу кількість українців сконцентровано в таких містах, як Едмонтон (63,1 тис.), Вінніпег (58,9 тис.), Торонто (50,7 тис.), Ванкувер (29,3 тис.), Калгарі (18 тис.)²⁶. Вінніпег, який із самого початку поселення вважався столицею українських канадців, сьогодні втратив цю роль (нею став Едмонтон). Це відбулося не лише тому, що Едмонтон за кількістю осіб українського походження перевершує Вінніпег. Саме в цьому місті активізували свою діяльність їхні організації. Це особливо стосується Канадського інституту українських студій (КІУС), який став визначним центром досліджень з україністики у сучасному світі. Першим його директором був відомий іммігрантознавець, професор Альбертського університету

²⁰ Luciuk L., Kordan B. Op. cit.— Map 2.

²¹ Ibid.

²² Тесля І. Українці в Канаді в 1971 році // Український самостійник.— 1974.— № 5.— С. 38; Wangenheim E. D. Problems of research of Ukrainians in Eastern Canada // Slavs in Canada.— Edmonton, 1966.— P. 44.

²³ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census.— P. 7—8.

²⁴ Luciuk L., Kordan B. Op. cit.— Map 7.

²⁵ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census.— P. 26.

²⁶ Ibid.— P. 10.

Манолій Лупул. Нині цю установу очолює професор Богдан Кравченко.

Наведені вище дані дають підстави плекати певні надії щодо збереження української етнічності в Канаді. Справа в тому, що найбільш оптимальні умови для її підтримки й розвитку, безумовно, зберігаються у місцях значної концентрації осіб українського походження. Історичними джерелами української етнічності є провінції Онтаріо, Альберта, Саскачеван, Манітоба й перелічені канадські міста — традиційні місця поселення вихідців з України та їхніх нащадків. Щоправда, потрібно враховувати й інший фактор — у містах асиміляційні тенденції виявляються більш інтенсивно й активно. Тому і період трансформації — від іммігрантів до етників — там значно менший. Велику асимілятивну силу має стандартизована (національно чи етнічно недиференційована) масова культура міста.

Міграція українського населення Канади, зокрема його переміщення із сільських районів у міські, та високі темпи урбанізації викликають відчутні зміни у професійній зайнятості, перерозподілі робочої сили між промисловим і сільськогосподарським виробництвом, а також в освітньому статусі. Все це, у свою чергу, відбивається на соціально-економічному становищі осіб українського походження в канадському суспільстві.

У вітчизняній й особливо зарубіжній літературі, присвяченій їм, можна відшукати безліч доказів того, що стартові можливості вихідців з України (для їх переважної більшості) були вкрай несприятливими. Однак у цьому контексті варто було б з'ясувати одну важливу для нас обставину. З вітчизняної літератури про українську імміграцію в Канаді — досить таки незначної — випливає, що українці прибували до неї практично без будь-яких засобів до існування. Зрештою, про бідність переселенців з України пишуть у своїх дослідженнях і канадські автори. Але, на нашу думку, абсолютизація цього факту, особливо в публіцистичному жанрі, сприяла формуванню неадекватного стереотипу українця, що приїжджав до Канади. В той же час з'являється чимало свідчень, що серед іммігрантів, принаймні тих, хто їхав до Західної Канади, були й непогано, за мірками того часу, забезпечені грошми. Про це, зокрема, писали у своїх працях іммігрантознавець Й. Олеськів «Про еміграцію» (1895 р.), а також Дж. Лер та Д. Муді. Скажімо, із 172 сімей українських переселенців, які в травні 1899 р. прибули до Страткона (нині — Едмонтон), 20 мали понад 300 доларів, шістьдесят — від 50 до 100, лише тридцять вісім — менш як 50 доларів тощо. Кілька родин перебували в такому стані, що перекладачі (а вони працювали від уряду) змушені були купувати для них хліб і молоко²⁷.

Ця обставина дає нам можливість зробити два узагальнення: 1) стартові можливості, з огляду на матеріальне становище українських іммігрантів, у них були різні; 2) вже з перших кроків життя на новому континенті створювалися умови для соціального розшарування переселенців з України. Одні з них відразу ж потрапляли у скрутне становище, інші ж (за нашими підрахунками, це незначна кількість) мали кращі перспективи для соціальної мобільності²⁸. Щоправда, остання обставина виявилася важливою не для всіх. З часом певні матеріальні заощадження витрачалися на влаштування в новому оточенні, зокрема, освоєння не завжди придатних для обробітку земель.

Зазначені моменти варто мати на увазі, щоб відтворити реальну картину особливостей соціального становища українських переселенців у Канаді, їхнього пристосування до умов канадського суспільства (а зовсім не для того, щоб повністю заперечувати сформований стереотип

²⁷ Lehr J. C., Moodie D. W. The polemics of pioneer settlement Ukrainian immigration and the Winnipeg press // Canadian Ethnic Studies. — 1980. — Vol. XII. — N 4. — P. 88—101.

²⁸ Kaye V. J. Early Ukrainian settlements in Canada, 1895—1900. — Toronto, 1964. — P. 322—346.

іммігранта). Адже у своїй масі переселенці з України потрапляли не в дуже сприятливі умови. Стереотип «нужденного українця» не розвивався, а, за словами Дж. Лера, утверджувався у свідомості оточуючих його людей²⁹, що довгий час відповідало дійсному стану речей. Цікаво, що канадські дослідники, наприклад, Дж. Лер, на підтвердження думки про існування саме цього стереотипу наводили факт про те, що агенти по розселенню направляли українців у місцевості, де концентрувалися представники так званих «нужденних груп». Таке їхнє становище передбачало подання допомоги від держави, яка, на жаль, далеко не завжди надходила³⁰.

У повоєнний час, особливо в 60-ті — 70-ті роки, в українській етнічній групі відбувалися помітні зрушення, які свідчили про поліпшення їхнього соціального статусу в канадському суспільстві. Найбільш відчутні зміни сталися у сфері зайнятості. В період першої і другої хвиль

Таблиця 2

Сфера зайнятості	Кількість працівників		
	1961 р.	1971 р.	1981 р.
Сільське господарство	40.053	29.910	22.260
Лісове господарство	1.324	1.350	1.940
Промисловість	36.795	46.175	45.660
Вугледобувна, нафтопереробна промисловість	4.109	5.540	7.940
Будівництво	11.003	15.295	20.870
Транспорт	19.337	23.545	29.300
Торгівля	26.194	38.125	51.080
Сфера обслуговування	39.040	60.425	81.515

імміграції переважна частина іммігрантів з України вливалася у сільське господарство, менша — йшла в промисловість, займаючись некваліфікованою працею. В містах осіло всього 15% усіх іммігрантів першої хвилі (а до початку другої світової війни урбанізувалося понад 30%)³¹. У післявоєнний період ситуація суттєво змінюється: постійно збільшується кількість зайнятих у промисловості (зокрема, кваліфікованих робітників), у сфері обслуговування й торгівлі. Натомість зменшується чисельність працюючих у різних галузях сільського господарства. Про динаміку цих змін у системі зайнятості канадців українського походження за період з 1961 по 1981 рр. у головних сферах господарства Канади свідчать дані табл. 2, підготовленої на основі матеріалів перепису населення країни в 1961, 1971 та 1981 рр.

Помітні зміни в українській етнічній групі торкнулися й роду зайнятості її представників: значно збільшилася кількість тих, хто працює в апараті управління (з 1971 по 1981 рр. — майже на 30%), осіб з вищою освітою (на 45%), службовців (на 35%). Число фермерів у 1981 р. залишилося практично на рівні 1971 р.³² Усі перелічені вище зміни на-

²⁹ Lehr J. C. Op. cit.— P. 6.

³⁰ Див., наприклад: Кравчук П. Тяжкі роки.— Торонто, 1968.— С. 45—46.

³¹ Petryshyn W. R. Op. cit.— P. 76.

³² Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census.— P. 63—73.

ближають структуру зайнятості канадців українського походження до аналогічної структури, властивої країні в цілому. Це, головним чином, є характерним для сектора економіки, в якому зосереджено основну масу малокваліфікованої робочої сили, за винятком сільського та лісового господарства й рибальства³³. Проте різниця ще зберігається (часом досить таки відчутна), коли йдеться про представництво вихідців

Таблиця 3

Види діяльності	Етнічне походження	
	канадці британського походження (%)	канадці українського походження (%)
Спеціалісти з вищою спеціальною освітою	9,3	5,8
Управлінський апарат	12,1	7,1
Службовці	8,2	5,7
Сфера обслуговування	9,2	7,3
Транспорт	8,0	6,4
Робітники та ремісники	30,1	16,5
Фермери	10,8	23,0
Інші	12,3	8,2

з української етнічної групи та з Британських островів, панівної в Канаді етнічної спільності, в окремих видах діяльності. Скажімо, британці краще представлені у високооплачуваних сферах й менше — у непрестижних і тих, де праця винагороджується недостатньо високо. Про це, зокрема, свідчать дані табл. 3.

Позитивні зміни у структурі зайнятості осіб українського походження — їх наслідком є поліпшення соціального статусу у суспільстві — тісно пов'язані з рівнем освіти. Із малограмотної, якою українська етнічна група була на початковій стадії свого формування, вона перетворилася в таку, що має у своєму середовищі достатньо високу частину громадян з університетською освітою, тих, хто закінчив коледж й працюють в місцях, де потрібні висока кваліфікація й спеціальні знання. Зокрема, понад 10 тис. українців мають спеціальну освіту у галузі природничих наук, 4 тис. — соціальних наук. Близько 12 тис. пов'язали свою долю з медициною, 13 тис. — освітою. Понад 3 тис. це — творча інтелігенція³⁴. Згідно з даними останнього перепису населення Канади, з 459,5 тис. осіб українського походження у віці понад шістьдесят років 105,8 тис. закінчили 8 класів, 67,8 тис. — 10, 106,7 тис. — 13, 80,7 тис. — коледжі, 35,5 тис. — університети³⁵. В той же час близько 14 тис. чол. не мали освіти. Це, головним чином, представники старшої вікової групи, безпосередньо вихідці з України, які емігрували у зрілих літах.

Достатньо високий освітній рівень забезпечує ефективну соціальну мобільність, одним з важливих індексів якої є рівень прибутків. Якщо до 70-х років останній в українців був нижчим (3657 дол. на людину),

³³ Luciuk L., Kordan B. Op. cit.— Map 7.

³⁴ Ukrainian Canadians and the 1981 Canada census.— P. 68—69.

³⁵ Ibid.— P. 41.

ніж у середньому по країні (3834 дол.), то на початок 80-х років співвідношення змінилося на користь осіб українського походження. Прибутки на душу населення в Канаді за вказаний період становили 11 038 дол., а в українській етнічній групі — 11 938. При їхньому загальному зростанні протягом 1971—1981 рр. у канадців (18,8% щороку), в українців ці темпи були вищими — 22,6%³⁶.

Таблиця 4

Індекси	Загальна кількість (%)	Тип сім'ї (%)			
		I	II	III	IV
Характер розселення:					
місто	75,5	69,0	72,8	76,2	80,9
село	24,5	31,0	27,2	23,8	19,1
Рівень освіти подружжя					
0—4 класи	8,1	19,6	2,6	7,8	2,0
5—13 класів	84,4	74,6	70,6	84,0	89,2
коледж	7,5	5,8	6,7	8,2	8,9
середній рівень	10,2	7,3	10,3	10,3	10,8
Середні прибутки сім'ї	8851	7221	8911	8711	9651
Зайнятість голови сім'ї:					
управлінський апарат, худ. інтелігенція і т. д.	14,6	9,5	16,1	14,7	17,0
білі комірці	26,9	22,1	22,1	34,9	29,3
приватне підприємство	14,2	23,3	16,1	12,4	8,6
сині комірці	44,3	45,2	45,6	38,1	45,1

Про певні особливості соціальної мобільності останніх свідчать дані табл. 4. В її основу покладено чотири типи сімей: I, чоловік і жінка українського походження; II, чоловік українського, жінка іншого етнічного походження; III, жінка українського, чоловік іншого; IV тип з урахуванням мовного фактора. В родинях цього типу обидва не володіють українською мовою. З більш як 204 тис. сімей українських канадців перший тип становить 30,2%, другий — 15%, третій — 12%, четвертий — 42,5%³⁷.

Головною особливістю процесів соціальної інтеграції, як видно з таблиці, є те, що найбільш інтенсивно вони відбуваються серед представників четвертого типу, власне тих, хто народився в Канаді.

³⁶ Ibid.— P. 80—81.

³⁷ Wolowyna O. The effects of intermarriage on bilingual education among Ukrainian Canadians // Osvita. Ukrainian bilingual education.— Edmonton: University of Alberta, 1985.— P. 200.

Таким чином, аналіз демографічної ситуації й соціальної мобільності дає можливість зробити деякі висновки. Дані, які наводилися вище, однозначно свідчать про те, що соціальний статус українських канадців динамічно поліпшується. Такий позитивний розвиток (у порівнянні з їх соціально-економічним становищем до переселення в Канаду) відбувся внаслідок більш сприятливих умов у країні поселення й їхньої напруженої праці. Відомо, що українські іммігранти першої хвилі, що селилися в необжитих, здавалося б, непридатних для життя місцевостях Канади, з часом внесли значний вклад в їх освоєння, особливо в галузі сільського господарства. Прогрес у становищі осіб українського походження був пов'язаний з еволюцією самого канадського суспільства. Ця обставина є базовою при визначенні можливостей їх соціально-демографічної інтеграції.

Але ми не можемо забувати й того, що впродовж свого перебування на канадській землі вихідці з України й певною мірою їхні нащадки вели постійну боротьбу за завоювання гідного місця в суспільстві проживання. Разом з представниками інших національностей вони брали активну участь у страйках, особливо на початку нинішнього століття, були серед ініціаторів створення професійних спілок, «голодних походів» фермерів у 30-ті роки.

З плином часу, в процесі демократизації канадського суспільства питання соціальної боротьби не стояли так гостро, як на перших порах адаптації українських іммігрантів у Канаді. Інтегруючись у канадське суспільство, вихідці з України, а ще більше — їхні нащадки, долаючи труднощі на цьому шляху, скористалися тими можливостями, які воно їм надало. Про це, зокрема, свідчать показники соціально-економічного становища представників української громади, за котрими вони не поступаються іншим етнічним групам європейського походження.

Одержано 13.03.91.

Авторы этой публикации, используя интересные статистические и другие материалы, анализируют проблемы социально-демографической интеграции канадцев украинского происхождения.